

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA‘LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR NOMIDAGI
ANDIJON DAVLAT UNIVERSITETI

FILOLOGIYA FAKULTETI

SIRTQI TA‘LIM SHAKLI

60230100-FILOLOGIYA VA TILLARNI O‘QITISH (O‘ZBEK TILD)

TA‘LIM YO‘NALISHI BITIRUVCHI TALABALARI UCHUN

MAJBURIY FANLARDAN

YAKUNIY DAVLAT ATTESTATSIYA

D A S T U R I

Andijon davlat universiteti Kengashining 2025-yil 29-yanvardagi 7-sonli yig'ilish qaroriga muvofiq tasdiqlangan

Yakuniy davlat attestatsiya dasturi Andijon davlat universitetida ishlab chiqilgan.

Tuzuvchilar:

Kafedra mudiri:

O.M.Tojiyev

Kafedra mudiri:

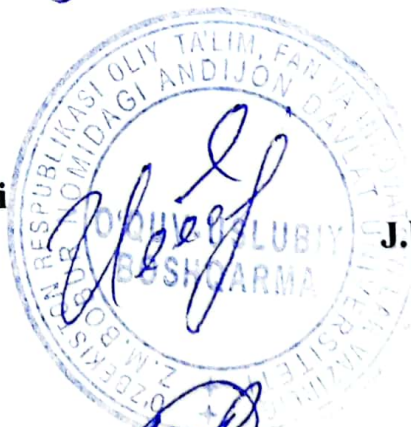
M.A.Mamajonov

Fakultet dekani:

B.M.Rahmonov

**O'quv-uslubiy boshqarma boshlig'i
o'rinbosari:**

J.Usmonov

**Axborot texnologiyalari bo'yicha
prorektor:**

M.Maxkamov

KIRISH

Mazkur dastur Filologiya va tillarni o'qitish (o'zbek tili) ta'lim yo'nalishi bitiruvchilarining taxsil olish mobaynida majburiy fanlarini o'qib o'zlashtirganlik darajasini aniqlash uchun o'tkaziladigan yakuniy davlat attestatsiyasi sinovlari bo'yicha ishlab chiqilgan.

2024-2025-o'quv yili bakalavriat ta'lim yo'nalishi bitiruvchi talabalaridan yakuniy davlat attestatsiyasi test sinovlari universitet Kengashining 2024-yil 29-iyundagi 13-sonli bayonnomasi bilan tasdiqlangan ishchi o'quv rejadagi majburiy fanlaridan o'tkaziladi.

Yakuniy davlat attestatsiyasi sinovlarida o'tkaziladigan fanlar tarkibi:

1. O'zbek adabiyoti tarixi;
2. Adabiyotshunoslik nazariyasi;
3. Tilshunoslik nazariyasi;
4. Hozirgi o'zbek tili.

1. O'zbek adabiyoti tarixi

Mumtoz adabiyot. Mumtoz adabiyot istilohi, uning ma'no ko'lami. Sharq xalqlari mumtoz adabiyotida mushtaraklik va o'ziga xoslik, o'zaro ta'sir masalalari. Mumtoz adabiyotni davrlashtirish tamoyillari.

Qadimgi turkiy mifologiya. Irq bitig'lari va ularning turkiy adabiyotda tutgan o'rni. «Devonu lug'otit-turk» asaridagi adabiyotshunoslikka oid ma'lumotlar va badiiy ijod namunalari tahlili. Yusuf Xos Hojibning «Qutadg'u bilig» asarida ijtimoiy-siyosiy masalalar. Xoja Ahmad Yassaviy ijodiy merosi. «Devoni hikmat» va «Faqrnoma» asarlari. Moniylik oqimidagi adabiyotning paydo bo'lishi, bu adabiyotning ijtimoiy hayot bilan bog'liq tomonlari. «Oltin yorug'» dostoni va buddaviylik.

X-XII asrda O'rta Osiyo adabiyoti. X-XII asrda O'rta Osiyoda arab va fors tilidagi adabiyot, tazkirachilik. Temuriylar davri adabiyotining asosiy xususiyatlari: janr xususiyatlari va g'oyaviy-badiiy o'zgarishlar Atoyi va Lutfiy lirikasi. «Boburnoma»da muallifning adabiy-estetik qarashlari.

O'rta asrlar adabiyoti. Bobur she'riyatida badiiy san'atlarning o'rni. «Shajarayi turk» asarida tarixiy siymolar tasviri. Abulg'ozzi Bahodirxon tarixnavis olim. Ogahiy ijodida Navoiy an'analari. So'fi Olloyor ilmiy-adabiy merosi. Xo'janazar Huvaydning «Rohati dil» dostoni va uning adabiyot tarixidagi o'rni. Muqimiy adabiy merosi. Sayohatnomalarida ijtimoiy turmush manzarasining aks etishi.

Jadid adabiyoti. Furqatning ma'rifiy g'azallari tahlili. Ismoilbek Gasprinskiyning adabiy-estetik qarashlari tahlili. "Padarkush" dramasi va jadid dramachiligi. Abdulla Avloniy she'rlari tahlili. Tavallo she'riyatida millat va milliyat masalalarining yoritilishi. Fitrat she'riyatida erk va ozodlik mavzuing badiiy talqini. Hamza Hakimzoda Niyoziy dramalari tahlili. Cho'lponning adabiy-estetik qarashlari. Abdulla Qodiriy hikoyalari va jadidchilik.

Afsonalar tarkibidagi mifologik obrazlar tahlili. "Qutadg'u bilig" va "Hibat ul-haqoyiq"da qofiya tahlili. Kultegin, Bilga xoqon va To'nyuquq yodgorliklari badiiyati. "Devonu lug'otit-turk"dagi adabiy parchalar mavzu va janr xususiyatlari. "Qutadg'u bilig" dostoni kompozitsiyasi va timsollar doirasi. O'toyi lirikasidagi obrazlar tizimini tahlil qilish. Husayniy lirikasidagi obrazlar tizimini tahlil qilish. Lutfiy lirikasidagi obrazlar tizimini tahlil qilish. Boburning she'riy mahorati. "Boburnoma"ning uslub xususiyatlari.

Ismoilbek Gasprinskiyning Turkistonga oid asarlari. "Dorur-rohat musulmonlari", "Mukolamai salotin" asarlari tahlili. Mahmudxo'ja Behbudiyning "Samarqand" gazetasi va "Oyna" jurnali. Abdulla Avloniyning Turkiston matbuot va teatri taraqqiyotidagi o'rni. Sidqiy-Xondayliqiy va So'fizoda she'rlari tahlili. Abdurauf Fitrat – yangicha adabiy tafakkur asoschisi. Fitratning nasriy va dramatik asarlari tahlili. Hamza Hakimzoda Niyoziy ijodini mustaqillik davrida o'rganish muammolari haqida munozara. Cho'lpon she'rlari tahlili. Abdulla Qodiriy "Baxtsiz kuyov" pesasi. Hajviy asarlari. Birinchi roman – "O'tkan kunlar"ning yaratilishi.

Pahlavon Mahmud ruboiylari. Bobur g'azallarining vazn xususiyatlarini o'rganish. So'fi Olloyor va Mashrab munosabati. "Muzakkiri ahbob"da XVI asr o'zbek adabiyoti va madaniyatiga oid ma'lumotlar. Munis g'azallarida timsollar ko'lami. Qo'qon adabiy muhiti. "Tazkirai Qayyumiy"dagi materiallar tasnifi. "Sabot ul-ujizin"da islom va tasavvuf g'oyalarining ifodalanishi. Zavqiy. Biografiyasi. G'azallari tahlili. Muhayyir she'riyati tahlili. Anbar Otin. Hayoti va ijodi. "Qarolar falsafasi" dostoni tahlili. Yusuf Saryomiy va tasavvuf adabiyoti. Avaz O'tar o'g'li. Shye'rlari tahlili. Haziniy. Devoni. G'azallari tahlili. Siddiqiy-Ajziy ijodida ma'rifat va Vatan mavzusi talqini. Munavvarqori Abdirashidxonov – o'zbek jadidchilik harakatining yo'l boshchilaridan biri. Vasliy Samarqandiy hayoti va ijodiy merosi.

Milliy uyg'onish davri o'zbek adabiyotining o'rganilishi. O'zbek milliy uyg'onish adabiyotining xorijda tadqiq qilinishi.

2. Adabiyotshunoslik nazariyasi

Badiiy adabiyot haqida ta'limot. Badiiy adabiyotning ikkiyoqlama mohiyati. Badiiy adabiyot haqidagi adabiyotshunoslikdagi bashslar haqida. Badiiy adabiyotning predmeti. Badiiy adabiyot ijtimoiy ong soshasi. Badiiy adabiyotning ijtimoiy fuksiyalari. Adabiyot va mafkura. Badiiy adabiyot san'at turi sifatida. "San'at" tushunchasi. Badiiy obraz va obrazlilik. Badiiy obraz tushunchasi.

Badiiy obraz. Badiiy obrazlar tasnifi: 1) predmetlik darajasiga kira (detal, fabula, xarakter, badiiy reallik); 2) tasviri va ifoda munosabatiga kira (avtologik, metalogik, superlogik); 3) umumlashmalik darajasiga kira (individual, tipik, arxetip); 4) voqelikka munosabatiga kira (realistik, romantik, fantastik, satirik, tragik).

Badiiy asar haqidagi ta'limot. Badiiy asar badiiy kommunikasiya vositasi sifatida. Badiiy asarda shakl va mazmun. Shakl va mazmun tushunchalari haqida. Badiiy asarda shakl va mazmun birligi. Sujet va konflikt. Kompozitsiya Syujet tushunchasi. Voqeaband va voqeaband bilmagan (lirik) syujet tushunchalari.

Syujet tiplari. Syujet tiplari: xronikali va konsentrik syujetlar. Syujet komponentslari. Syujetni shakllantirish va uni izchil rivojlantirishda konfliktning roli. Konflikt turlari. Badiiy asar tili. Badiiy (poetik) til tushunchasi. Badiiy tasvir va ifoda vositalari

She'riy nutq. She'r tizimilari. Badiiy nutqning she'riy va nasriy shakllari haqida. Ritm tushunchasi. Nutq ritmi. Ritmiklik badiiy nutqning jozibasi, ta'sirdorligini oshiruvchi mushim omil sifatida. Nasriy asarda ritm. She'riy ritm haqida. She'riy sintaksis xususiyatlari. She'riy tizimlari tushunchasi "she'r tizimi" va "vanz" tushunchalarining farqlanishi. Barmoq she'r tizimi. Ariz haqida ma'lumot "Ariz" atamasi. Ariz tizimining paydo bilishi va Sharq she'riyatidagi o'rni.

Mumtoz she'riyat sa'natlari. Adabiy tur tushunchasi. Epos, lirika va drama. Janr tushunchasi. Janr estetik kategoriya sifatida. Janr tarixiy kategoriya sifatida. Epik tur va uning janrlari. "Epik asar" va "nasriy asar" tushunchalarining farqlanishi. Lirik tur va uning janrlari. Lirik tur va uning spesifik xususiyatlari. "Lirik asar" va she'riy asar" tushunchalarining farqliligi.

Dramatik tur va uning janrlari. Dramatik asar spesifikasi. Dramaning asosiy janrlari: tragediya, komediya, drama.

Adabiy jarayon tushunchasi. Adabiy jarayon istilohining tor va keng ma'nolarda qo'llanilishi. Adabiy aloqa va adabiy ta'sir. Adabiy yo'nalish va oqimlar.

Metod va uslub. Badiiy asar tahlili. Tahlil va talqin tushunchalari xususida.

3. Tilshunoslik nazariyasi

Til ijtimoiy hodisa sifatida. Semiotika nima? Ijtimoiy informatsiyaning moddiy tashuvchilari haqida ma'lumot. Tilga belgi sifatida yondashuvning F. de Sossyur ta'limotida shakllanishi. Lisoniy belgi tushuncha va moddiy talaffuz birligi sifatida. Til sathlari. Tilning fonetik-fonologik sathi. Lug'at sathi. Grammatik sath. Til birliklarning alohida tizim sifatida o'zaro mutanosibligi.

Fonetika va fonologiya. Tovushlar tizimi. Nutq tovushlarining tasnifi. Fonema nazariyasi. Diskret bo'lmagan fonetik birliklar. Bo'g'in, urg'u. Fonologiya asoslari. Til birliklari va nutq birliklari. Til umumiy, nutq xususiy hodisa sifatida. Nutqiy imkoniyatlar. Nutq faoliyati, og'zaki va yozma nutq. Psixologik tilshunoslik nutq faoliyati va so'zlash jarayonini o'rganuvchi soha sifatida. Til-tafakkur-nutq munosabati.

Grammatika. Grammatika kategoriyalar. Grammatikaga oid zamonaviy ta'limotlar. Semantika. Semantik kategoriyalar.

Tillarning tipologik tasnifi. Til tiplari haqida ma'lumot. Til tiplarining asosiy belgilari. Morfologik shakllarining xilma-xilligi. Tillarning morfologik tipologiyasi. Morfologik tasnif. Izolyativ (ajratuvchi) tillar. Inkorporativ (polisintetik) tillar.

Tillarning geneologik tasnifi. Agglyutinativ tillar. Flektiv tillar. Qardosh va qardosh bo'lmagan tillar o'rtasidagi munosabat.

Lingvogenetik tadqiqot metodlari. Qiyosiy, qiyosiy-tarixiy, metodlar, rekonstruksiya usullari, miqdoriy metodlar, transformatsion metod. Areal tadqiqot metodlari (qiyosiy, qiyosiy-tarixiy, kartografik, metakartografik, statistik metodlar, kadastrlash usuli). Tipologik tadqiqot metodlari (qiyosiy universal lingvistik usul sifatida, izomorfizm va allomorfizm). Distributiv metod. Transformatsion metod.

Axborot xizmati (kutubxona, arxiv, devonxona, radio, televidenie, matbuot, kompyuter, tarmog'i). Hujjatshunoslik. Lingvistik informatika. Referatlash. Lug'atchilik. Avtomatik boshqaruv tizimi. Avtomatik tarjima muammolari.

4. Hozirgi o'zbek tili

"Hozirgi o'zbek tili" kursiga kirish. O'zbek tiliga "Davlat tili" maqomining berilishi va uning ahamiyati. Adabiy til va uning shakllanishi. Adabiy til bosqichlari. Adabiy til me'yorlari. O'zbek adabiy tilining bo'limlari. "Hozirgi o'zbek tili" kursining boshqa fanlar bilan aloqasi.

Imlo va talaffuz. Tilning moddiy (substantsiya tomoni) sathi xususida. Fonetika, uning mohiyati, tahlil usullari va birliklari, vositalari. Fonologiya va uning mohiyati. Fonema asosiy fonologik birlik sifatida. Fonema va tovush orasidagi munosabat. Fonema, uning UMIS sifatida zotiy tabiati, turlari.

Nutq tovushlari. Nutq tovushlari va ularning hosil bo'lish xususiyatlari. Tovushlarning uch aspekti. Ton va oberton. Tovushlarning akustik-artikulyatsion xususiyatlari. Artikulyatsiya o'rni, artikulyatsiya usuli, artikulyatsion baza tushunchalari. Nutq a'zolari. Faol va nofaol nutq a'zolari. Nutq apparati. HO'Tning unli fonemalari paradigmasi, undagi fonologik oppozitsiyalar va ularning belgilari. Fonologik ahamiyatli (lablanish, tilning yuqori-quyi harakati) va ahamiyatsiz (tilning old-orqa harakati, tovushning cho'ziq-qisqalik, aniq-noaniqlik va h.) belgilari. Unli fonemalarning nutqda voqelanishi va o'zgarish darajalari. Fonetik jarayonlar.

Nutqning fonetik bo'linishi. (Segmentatsiya) HO'T da urg'u va ohang(intonatsiya), ularning nutqda voqelanishi. O'zbek nutqida bo'g'in, uning turlari. O'z va o'zlashma qatlam so'zlarida uning xususiyatlari. Ohang va uning vazifalari. Bo'g'in (sillabema). Bo'g'in haqida umumiy tushuncha. Bo'g'in tuzilishi. Bo'g'in markazi. Bo'g'in tiplari: barkitilgan bo'g'in, berkitilmagan bo'g'in, ochiq bo'g'in, yopiq bo'g'in. Bo'g'in tiplarining boshqacha tasniflari. Bo'g'inning til va nutqdagi ahamiyati. Aksentuatsiya va intonatsiya. Aksentuatsiyaning urg'ular tizimi ekanligi. Urg'u tiplari. So'z urg'usi, uning fonetik tabiatiga, o'rniga va harakat qilish belgisiga ko'ra turlari. Sintagma urg'usi. Ayriuv urg'usi, uning turlari. Intonatsiya, uning prosodik elementlari. Intonatsiya turlari. Intonatsiyaning nutqdagi o'rnini.

So'z tarkibidagi kombinator o'zgarishlar. So'z tarkibidagi pozitsion o'zgarishlar. Assimilyatsiya va dissimilyatsiya. Ularning turlari. Tovush tushishi va tovush ortishi bilan bog'liq hodisalar. Tovush o'zgarishi bilan bog'liq hodisalar. Fonetik o'zgarishlarning sabablari. Fonetik hodisalar haqida ma'lumot. Kombinator omillar ta'sirida sodir bo'ladigan jarayonlar: assimilyatsiya, akkomodatsiya, ularning turlari. Pozitsion omillar ta'sirida sodir bo'ladigan jarayonlar: reduksiya, ochiq bo'g'indagi unilarda sifat o'zgarishi, ayrim jarangli undoshlarning so'z oxirida jarangsizlanishi. Geminatsiya, uning til va nutqdagi ahamiyati.

Orfografiya. Orfografiya va uning tamoyillari: fonetik, morfologik, etimologik, tarixiy-an'anaviy, differentsiya tamoyili. Orfografiya me'yorlari. Orfoepiya va uning me'yorlari. Grafika. Yozuv va uning turlari. Yozuvning paydo bo'lishi.

Leksikologiya. Leksikada lisoniy va nutqiy jihatlarni farqlash, ularning tizimiy munosabatlarini tadqiq qilish. Leksema va so'z. Ularning mohiyati, zotiy tabiati. Leksema – lisoniy birlik, so'z uning nutqiy voqelanishi. Bir sememali va ko'p sememali leksemalar. Yasama so'zlarning leksemalashuvi, semema va uning tarkibiy qismlari. Semema va nutqiy ma'no. Sememaning nutqqa xoslanishi. Sememani nutqqa xoslovchi morfologik omillar. Hosila sememaning vujudga kelish yo'llari. Leksik-semantik munosabatlar. Lisoniy sistema. Leksik sistema va uning bo'linishlari. Leksemalar ma'noviy xususiyatlariga ko'ra guruhlarga ajratilishi.

Lug'aviy mikrosistema. Qo'llanishi chegaralangan va chegaralanmagan leksika hamda ularning tiplari. Ifodaviylik jihatdan o'zbek tili leksikasi. Uslubiy xoslangan leksika (kitobiy, badiiy, so'zlashuv).

Leksikologiyani o'rgatishda umumlingvistik tadqiq usullari. Leksikologiyani o'rgatishda umumlingvistik tadqiq usullari – distributiv (so'zning chegarasini belgilash, morfologik strukturasi aniqlash), substitutsiya (so'zlarning ma'noviy xususiyatlarini tahlil etish), komponent tahlil (leksema va so'zlar ma'noviy tarkibini aniqlash), transformatsion va statistik metodlaridan foydalaniladi.

Frazeologiya. Frazeologizmlarning semantik strukturasi. Frazeologizmlarda semantik munosabatlar (frazeologik sinonimiya, antonimiya, omonimiya).

Leksikografiya. Lug'atchilikning nazariy masalalari o'rgatiladi. Lug'atchilik tilni tasvirlash va me'yorlashtirish vazifasini o'taydi, tillararo munosabatlarni ta'minlaydi. Milliy istiqloq mafkurasi va o'zbek lug'atlari tarkibi. So'z (atama)larni sharhlash masalalari. O'zbek lug'atchiligi oldida turgan muhim vazifalar va muammolar.

Morfemika. Morfema, morf, allomorf, segment va supersegment morflar, submorf, kvazimorf, morfema va fonema, morfema va so'zshakl munosabati. Affiksial morfemalarning funksional tasnifi: derivatsion, lug'aviy shakl yasovchi va sintaktik shakl yasovchi morfemalar; o'zak va qo'shimcha morfemalar, ularning mohiyati. Affiksial morfemalarning material tasnifi. Ularning shakli, ma'noviy, ifodaviy jihatlari. Yordamchi leksemalar. Affiksial morfemalar. Yordamchi leksemalar va affiksial morfemalar munosabati. Kombinator, pozitsion, fakultativ va individual variantlar. Morfemik sathning dolzarb muammolari.

Morfologiya. Morfemik nazariyalar. Uning muammolari. Uning til qurilish tizimidagi o'rnini. Davlat tili sharoitida mustaqil bahs sifatidagi maqsadi, vazifalari. Diaxron va sinxron yondashuvlar qiyosi. Unumlilik va mahsuldorlik tushunchalari. SYaT (so'z yasash tipi). SYaU (so'z yasash uyasi). SYaQ (so'z yasash qolipi). Ulardan har birining tavsifi, mohiyati, ilmiy va amaliy qiymati. HO'AT da unumli affiksial SYaQ lari. Grammatik so'z yasash. Uning ko'rinishlari. SYaU (so'z yasash usuli), SQ (so'z qo'shish). Konversiya.

Ot turkumidagi SYaQlari. Qo'shma so'z andozalari. Uzual va okkazional yasalishlar. Sifat turkumidagi SYaQlari. Qo'shma so'z andozalari. Uzual va okkazional yasalishlar. So'z modeli tarkibidagi tarixiy o'zgarishlar. Fe'l va ravish turkumidagi SYaQlari. Fe'l yasalishi. Fe'l yasalish usullari. Ravish yasalishi. Ravish yasalish usullari. Qo'shma so'z andozalari. So'z morfem tarkibidagi tarixiy o'zgarishlar. Soddalanish, ixtisoslashish, morfologik qayta bo'linish, tublanish. Terminologik SYaQ lari. Unumsiz SYaQ lari. Derivatsiyaning dolzarb muammolari.

Grammatika. Grammatikaning tarkibiy qismlari, mundarijasi. Morfologiya va sintaksis, ularning o'zaro munosabati. So'z shakl va uning turlari. Leksik ma'no va grammatik ma'no, ularning o'zaro munosabati. Grammatik shakl va uning turlari. MKlar tasnifi. Grammatik kategoriya va grammema. Umumiy grammatik ma'no va xususiy, grammatik ma'no tushunchalari, ularning mohiyati. Voqelanish xususiyatlari. MKlar tasnifi, ularning ifoda shakllari, ma'nolari, vazifalari. Sintetik va analitik shakl.

Fe'l so'z turkumi. Fe'l, uning leksik va morfologik belgilari. Fe'llarning semantik tasnifi. Fe'llarning yasalishi, gapdagi sintaktik vazifalari. Fe'l turlari: sof fe'llar va vazifaviy fe'llar. Mustaqil fe'llar va yordamchi fe'llar. O'timli va o'timsiz fe'llar. Fe'l nisbatlari paradigmasi, nisbat shakllarining zotiy tabiat, UGM si va nutqiy voqelanishi. Bo'lishli-bo'lishsizlik shakllari paradigmasi, uning tasdiq inkor bilan aloqasi. Fe'l turlari paradigmasi. Sifatdosh, ravishdosh, harakat nomlari va kesimlik shakllari. Ularning UGM lari va nutqiy voqelanishi. Fe'llarning tuslanishi. Kesimlik kategoriyasi. Tuslanish. Ularning PQ lari. Tasdiq-inkor, mayl-zamon, shaxs-son shakllari va ma'nolarining uzviyligi. Bog'lamaning vazifasi, turlari. Tasdiq-inkor shakllarining ifodasi, tizimi, sintagmatikasi. Mayl shakllari paradigmasi, UGM lari va nutqiy voqelanishi. Buyruq, shart, xabar mayllari. Ulardan har birining ichki xususiyatlari, UGM lari. Zamon shakllari, ularning UGM si va XGM si. Ifoda va mazmun jihatlari. To'liqsiz fe'l. Jami grammatik unsurlarning sintaktik imkoniyatlari. Fe'lning analitik shakllari. Fe'lshunoslikning dolzarb muammolari.

Ot so'z turkumi. O'rganilish tarixi. O'ziga xos xususiyatlari. Uning UGM si. Lug'aviy shakllari. Otlarda denotatsiya va konnotatsiya. LGM va LMT lari. Onomastik leksika, onomastik indikatorlar. Atoqli va turdosh otlar, aniq otlar va mavhum otlar. Ot kategoriyalari. Son kategoriyasi. Ularning umumiy grammatik ma'nolari va nutqda voqelanish xususiyatlari. Otning munosabat shakllari. Kichraytirish, erkalash, shaxsiy munosabat shakllari. Ot kategoriyalari. Son kategoriyasi. Ularning umumiy grammatik ma'nolari va nutqda voqelanish xususiyatlari. Otning munosabat shakllari. Kichraytirish, erkalash, shaxsiy munosabat shakllari. Sifat so'z turkumi. Son so'z turkumi. Olmosh so'z turkumi. Olmosh. O'rganilish tarixi. O'ziga xos ishoraviy (deyktik) tabiati. Umumiy xususiyatlari. Tasniflanishi. Anaforik, kataforik qo'llanishlari. Olmoshlarning matndagi o'rni. Sintaktik imkoniyatlari.

Ravish so'z turkumi. Ravish, uning leksik va morfologik belgisi qoliplari. Ravishlarning so'z turkumlari o'rtasidagi o'rni. Ravishlarning sintaktik vazifalari.

Yordamchi so'zlar. Yordamchi so'zlar. Ularning o'rganilishi tarixi. Umumiy xususiyatlari. Turlari: qo'shimchasimon «yos»lar, sof «yos»lari, yarim «yos»lar. Ulardan har birining ma'noviy va vazifaviy xususiyatlari.

Ko'makchilar. Ma'nosi va vazifasi. Turlari. Ko'makchilar va kelishiklarning o'zaro munosabati. Ko'makchilar konversiyasi. Ularning nutqdagi o'rni.

Bog'lovchi va yuklama. Bog'lovchilar. Ma'nosi va vazifasi. Turlari. Bog'lovchilar konversiyasi. Ularning nutqdagi o'rni.

Yuklamalar. Ma'nosi va vazifasi. Turlari. Yuklamalar va modal so'zlar munosabati. Yuklamalarning nutqdagi o'rni. So'z-gaplar.

Alohida so'z guruhlari. O'rganilish darajasi. So'z turkumi sifatida ajratilish tamoyillari. MG lari. Ularning tasniflanishi: modallar, undovlar, tasdiq-inkor va taklif – ishora so'zlari. Tavsifi. Qo'llanishi.

Sintaksis. Sintaksisning morfologiya va leksika bilan aloqalari. Lisoniy sintaktik qolip (LSQ) sintaksisning asosiy tadqiq birligi sifatida. Sintaktik UGMlar va ularning nutqda voqelanishi. Valentlik. Leksema va grammatik shakl valentligi nutqda so'zlarni o'zaro aloqalariga kirish omili sifatida.

Lisoniy sintaktik qolip (LSQ), uni ajratish yo'llari. LSQning UGMsi, shakliy va mazmuniy tomoalari. LSQlarning ikki asosiy turi, nominativ birliklar yasash LSQ (so'z birikmalari LSQ) va

kommunikativ birliklar yasash LSQ (gap LSQ). So'zlarning so'z birikmalarida (SB) bog'lanish (moslashuv, boshqaruv, bitishuv) usullari. SBning nominativ tabiati. Hokim so'z va tobe so'z. So'z ergaytiruvchilari tushunchasi. SBda aloqalarning ikki tomonlamaligi. Hokimlik belgilari. Tobelik belgilari. SBlarda ma'noviy (M), shakliy (Sh) va joylashuv (J) omillarining o'zaro hamkorligi va mutanosibliigi, SBlarning mantiqiy-riyoziy turlari jadvali. SB LSQ larida variantlik, UGM va XGM masalalari. SB LSQlarining asosiy ko'rinishlari va ularning nutqiy voqelanishi. LSQlarning o'qish va yozish qoidalari. Turg'un SB va frazemalarning sintaktik bo'linishi masalasi. SB LSQlari, ularning hosilalari va sintagma munosabati. So'z birikmalari zanjiri va kengaygan birikmalar zanjiri. SBlarning sodda-lanishi va qo'shma so'z berishi masalalari. O'zbek tilshunosligida so'z birikmalarining tadqiqi masalalari.

Gap kommunikativ nutqiy birlik sifatida. Nutqiy gapning belgilari. Sodda gapda shakl va mazmun munosabati. Shakl va mazmun o'rtasida mutanosiblik va nomutanosiblik. Gapning minimal LSQi, uning leksik-morfologik aniqlanishi. Gap LSQning kengayishi (a)kesimlik-morfologik shakl valentligi asosida va b)nutqiy gap tarkibidagi so'zlarning ma'noviy valentligi asosida).

Sodda gapning maksimal LSQ. Unda ega va hollar, aniqlovchi va to'ldiruvchilarning o'rni, gap lisoniy qurilishida bo'laklar ierarxiyasi (kesim-ega-hollar-to'ldiruvchi-aniqlovchi). Kesim-gap markazi va uning uyushtiruvchisi. Kesimning mustaqil va nomustaqil shakllari, ularning sintaktik vazifalari, grammatik ifodalanish usullari. Ot (ism)-kesim, uning nutqiy ifodalanishi. Bog'lama, uning ko'rinishlari. Ot (ism)-kesimning so'z, so'z birikmasi, frazema, kengaygan birikma bilan ifodalanishi. Fe'l-kesim va uning xususiyatlari.

Ega, uning gap qurilishidagi o'rni. Egali va egasiz gaplar. Eganing ifodalanishi. Hollar, ularning gap qurilishidagi o'rni, ma'noviy turlari, ifodalanishi.

To'ldiruvchi. To'ldiruvchilar, ularning gap qurilishida so'z kengaytiruvchisi sifatidagi o'rni, ifodalanishi. To'ldiruvchilarning turlari.

Aniqlovchi. Aniqlovchilar, ularning gap qurilishida so'z kengaytiruvchisi sifatidagi o'rni. Aniqlovchilarning ifodalanishi va turlari. Nutqiy gap tarkibida so'z keng-aytiruvchilari va gap keng-aytiruvchilarining munosabati. Gapda ajratilgan izoh bo'laklar. Kirish va kiritmalarning gapning lisoniy va nutqiy ko'rinishlaridagi o'rni. Gap bo'laklarining uyushish hodisasi. Ega, hol, to'ldiruvchi, aniqlovchi, izohlovchi undalma, ajratilgan bo'laklar, kiritmalarning uyushish qonuniyatlari va hodisalari. Kesimning uyushish masalasi.

Sodda gapning murakkablashishi. Sodda gapning murakkablashishi va murakkablashtiruvchi vositalar-so'z-gaplar, undalmalar, predikativli (xususiy subyektli) kengaygan birikmalar. Gaplarni kengaygan birikmalarga aylantirish vositalari, kengaygan birikmalarining gapning lisoniy va nutqiy qurilishida o'rni. Gapning ifoda maqsadiga ko'ra turlari. Darak, so'roq, buyruq gaplar. Gapda so'zlar tartibi. Gapning aktual bo'linishi.

Nutqiy gaplarning emotsionallikka ko'ra turlari. His-hayajon gaplar. O'zbek tilshunosligida sodda gap qurilishi tadqiqi muammolari.

Uyushgan gap. Uyushgan gapning LSQ lari va ularning nutqiy voqelanishi, ularda uyushtiruvchi vosita. UGlarning mazmuniy, uslubiy vazifalari. O'zbek tilshunosligida uyushgan gaplarning tadqiqi muammolari.

Qo'shma gap. QGlarning ajratilish tamoyillari. Sodda gaplarga munosabati. QGning serqirraligi va turli jihatlardan tasnifi masalalari. QGlarning qurilish qoliplariga ko'ra, bog'lovchi vositalariga ko'ra, nutqiy qo'shma gap tarkibidagi sodda gaplarning tarkibi, qurilishi, ifoda maqsadiga ko'ra, nutqiy qo'shma gap tarkibidagi sodda gaplarning o'zaro semantik-funksional munosabatlariga ko'ra xilma-xil tasniflari. Bu tasniflarning maqsadlari va natijalari. QGning LSQ, uning ko'rinishlari, nutqiy voqelanishi. QG tarkibida sodda gaplarni o'zaro bog'lovchi vositalar paradigmasi va uning qo'shma gap tizimida o'rni.

Teng tarkibli qo'shma gaplar. (LSQ: Wpm, Wpm.), ularda bog'lovchilarning o'rni, tarkibiy qismlari orasida ma'noviy va grammatik munosabatlar. Teng tarkibli qo'shma gaplarda teng va ergashtiruvchi bog'lovchilarning qo'llanilishi. Teng tarkibli qo'shma gaplarning: a)teng bog'lovchilar vositasida bog'langan, b)Ergashtiruvchi bog'lovchilar bilan bog'langan, v)Faqat ohang (tinish belgilari) bilan bog'langan ko'rinishlari. Bu ko'rinishlar orasidagi ma'noviy, vazifaviy va uslubiy farqlar.

Bogʻlangan qoʻshma gap. Bogʻlangan qoʻshma gaplar haqida umumiy maʼlumot. Bogʻlovchi vositalar. Biriktiruv munosabatli bogʻlangan qoʻshma gap. Zidlov munosabatli bogʻlangan qoʻshma gap. Ayiruv munosabatli bogʻlangan qoʻshma gap. Esa, boʻlsa yordamida birikish. Bogʻlangan qoʻshma gaplarning grammatik tuzilishi. Bogʻlangan qoʻshma gaplarning pozitsion tuzilishi. BQGlarning semantik tuzilishi.

Tobe tarkibli qoʻshma gaplar. (WRm(WPm), ularda bogʻlovchi vositalarning oʻrni, tarkibiy qismlari orasida maʼnoviy va grammatik munosabatlar. Mutanosib tarkibli qoʻshma gaplar va ularning LSQ (WRm(WPm). QG bu tipik turining oʻziga xos xususiyatlari. QGlarning semantik-funksional tasnifi. QG tarkibiy qismlari orasidagi nutqiy voqelanish-larda maʼnoviy sintaktik munosabatlar. Hokim va tobe gap. Tobe gaplarning hokim gap boʻlaklariga munosabati. Kesim tobe gapli qoʻshma gaplar. Ega tobe gapli qoʻshma gaplar. Hol tobe gapli qoʻshma gaplar. Toʻldiruvchi tobe gapli qoʻshma gaplar. Aniqlovchi tobe gapli qoʻshma gaplar. Qoʻshma va sodda gaplarning LSQlari va ularning nutqiy voqelanishini qiyosiy oʻrganish. Murakkab qoʻshma gaplar, ularning asosiy nutqiy koʻrinishlari. Oʻzbek tilshunosligida qoʻshma gaplarning tadqiqi muammolari.

Ohang bilan bogʻlangan qoʻshma gaplar. Murakkab qoʻshma gaplar. Ularning asosiy nutqiy koʻrinishlari. Oʻzbek tilshunosligida qoʻshma gaplarning tadqiq muammolari. MSB tushunchasi. MSB matnning tarkibiy qismi sifatida. MSB tarkibiy qismlarini bogʻlovchi vositalar. Olmoshlar, soʻz-gaplarning MSBlardagi oʻrni. MSB va mikrotekst. MSB va abzats.

Oʻzbek tilshunosligida nutq sintaksisining tadqiqi muammolari. Semantik-funksional shakllangan soʻz-gaplar. Koʻchirma gapli qoʻshma gap. Koʻchirma gapli qurilmalarning gap lisoniy tizimida oʻrni. Koʻchirma gapli qurilmalarda tinish belgilari.

MSB tushunchasi. MSB matning tarkibiy qismi sifatida. MSB tarkibiy qismlarini bogʻlovchi vositalar. Olmoshlar, soʻz-gaplarning MSBlardagi oʻrni. MSB va mikrotekst. MSB va abzats. Oʻzbek tilshunosligida nutq sintaksisining tadqiqi muammolari.

**2024-2025 oʻquv yili uchun tashkil etilgan
yakuniy davlat attestatsiyasining test sinovlarida bitiruvchi talabalarining
majburiy fanlari boʻyicha bilimni baholash quyidagi
baholash mezonlari orqali aniqlanadi.**

Oʻzbekiston Respublikasi Oliy va oʻrta maxsus taʼlim vazirining

2018 yil 9-avgustdagi 19-2018-son buyrugʻiga asosan

2-§. Talabalar bilimni baholash mezonlari

15. Talabalarining bilimi quyidagi mezonlar asosida:

talaba mustaqil xulosa va qaror qabul qiladi, ijodiy fikrlay oladi, mustaqil mushohada yuritadi, olgan bilimni amalda qoʻllay oladi, fanning (mavzuning) mohiyatini tushunadi, biladi, ifodalay oladi, aytib beradi hamda fan (mavzu) boʻyicha tasavvurga ega deb topilganda — 5 (aʼlo) baho;

talaba mustaqil mushohada yuritadi, olgan bilimni amalda qoʻllay oladi, fanning (mavzuning) mohiyatni tushunadi, biladi, ifodalay oladi, aytib beradi hamda fan (mavzu) boʻyicha tasavvurga ega deb topilganda — 4 (yaxshi) baho;

talaba olgan bilimni amalda qo'llay oladi, fanning (mavzuning) mohiyatini tushunadi, biladi, ifodalay oladi, aytib beradi hamda fan (mavzu) bo'yicha tasavvurga ega deb topilganda — 3 (qoniqarli)

baho:

talaba fan dasturini o'zlashtirmagan, fanning (mavzuning) mohiyatini tushunmaydi hamda fan (mavzu) bo'yicha tasavvurga ega emas deb topilganda — 2 (qoniqarsiz) baho bilan baholanadi.

BAHOLASH TARTIBI

Yakuniy davlat attestatsiya sinovida bitiruvchi talabalar uchun majburiy fanlardan 25 tadan test savollari taqdim etilib, har bir to'g'ri javob uchun 4 ballidan jami 100 ballikda jamlanib hisoblanadi. Bitiruvchi talabalar sinovda olgan bahosi Nizomning I-jadvaliga muvofiq quyidagicha aniqlanadi:

- 100 balldan-90 ballgacha-5 (a'lo);
- 89 balldan-70 ballgacha-4 (yaxshi);
- 69 balldan-60 ballgacha-3 (qoniqarli);
- 59 ball va undan kam-2 (qoniqarsiz).

Oliy ta'lim muassasalarida talabalar bilimini nazorat qilish va baholash tizimi to'g'risidagi Nizomga
II OVA

I-jadval

Baholashni 5 baholik shkaladan 100 ballik shkalaga o'tkazish

JADVALI

5 baholik shkala	100 ballik shkala	5 baholik shkala	100 ballik shkala	5 baholik shkala	100 ballik shkala
5,00 — 4,96	100	4,30 — 4,26	86	3,60 — 3,56	72
4,95 — 4,91	99	4,25 — 4,21	85	3,55 — 3,51	71
4,90 — 4,86	98	4,20 — 4,16	84	3,50 — 3,46	70
4,85 — 4,81	97	4,15 — 4,11	83	3,45 — 3,41	69
4,80 — 4,76	96	4,10 — 4,06	82	3,40 — 3,36	68
4,75 — 4,71	95	4,05 — 4,01	81	3,35 — 3,31	67
4,70 — 4,66	94	4,00 — 3,96	80	3,30 — 3,26	66
4,65 — 4,61	93	3,95 — 3,91	79	3,25 — 3,21	65
4,60 — 4,56	92	3,90 — 3,86	78	3,20 — 3,16	64
4,55 — 4,51	91	3,85 — 3,81	77	3,15 — 3,11	63

4,50 — 4,46	90	3,80 — 3,76	76	3,10 — 3,06	62
4,45 — 4,41	89	3,75 — 3,71	75	3,05 — 3,01	61
4,40 — 4,36	88	3,70 — 3,66	74	3,00	60
4,35 — 4,31	87	3,65 — 3,61	73	3,0 dan kam	60 dan kam

ASOSIY ADABIYOTLAR RO'YXATI

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Adabiyot nazariyasi. Ikki jildlik.-T.: «Fan», 1978-1979.
2. Alishyer Navoiy. Myezon ul avzon. Asarlar. O'n byesh tomlik. 14-tom.T.: «Fan», 1967.
3. Arastu. Poetika. Ahloqi kabir.-T.: «Yangi asr avlodi», 2004
4. Valixo`jayev B. O`zbyek adabiyotshunosligi tarixi.-T.: «O`zbyekiston», 1993.
5. Sultonov I. Adabiyot nazariyasi.-T.: «O`qituvchi», 2002.
6. Fitrat. Adabiyot qoidalari.-T.: «O`qituvchi», 1995.
7. Olimov M. Risolai aruz.-T.: «Yozuvchi», 2002
8. Rahmonov V. Shye'r san'atlari.-T.: «Yozuvchi», 2001.
9. Hojiahmyedov A. Mumtoz badiiyat malohati.-T.: «Sharq», 1999
10. Quronov D. Adabiyotshunoslikka kirish.-T.: «Xalq myerosi» nashriyoti, 2004
11. Abduazizov A. O`zbek tili fonologiyasi va morfologiyasi. T., 1994.
12. Abdurahmonov G., Rustamov A. Alisher Navoiy tilining grammatik xususiyatlari.-T.: Fan, 1981.
13. Abdurahmonov G., Rustamov A. Qadimgi turkiy til. - T.: O`qituvchi. 1982.
14. Abdurahmonov G., Shukurov Sh. O`zbek tilining tarixiy grammatikasi. -T.: O`qituvchi, 1973.
15. Baskakov N. A., Sodiqov A. S., Abduazizov A. Umumiy tilshunoslik. - T. 1979.
16. Baskakov N.A. Tyurkskiye yazıki. -M., 1960.
17. Isoqov F. Eski o`zbek tili va yozuvi. - T.: O`qituvchi, 1995.
18. Kononov A.N. Grammatika yazıka tyurkskix runicheskix pamyatnikov VII-IX vv.-L., 1980.
19. Muxtorov J., Sanaqulov O'. O`zbek adabiy tili tarixi. - T.: O`qituvchi, 1995.
20. Rahmatullayev Sh. Hozirgi adabiy o`zbek tili -T., 2006.
21. Sodiqov A., Abduazizov A., Irisqulov M. Tilshunoslikka kirish.
22. Tilshunoslik nazariyasi va metodologiyasi. Tuzuvchi: H. Dadaboyev. - T. 2004.
23. Turniyozov N., Bekmurodov Y. Matn tilshunosligi. Samarqand, 2006.
24. Tursunov U., Muxtorov J., Rahmatullayev Sh. Hozirgi o`zbek adabiy tili, -T.: O`qituvchi, 1992.
25. O`zbek tili grammatikasi. I tom, T.: «Fan», 1975. II tom, T., «Fan» 1976.
26. Usmonov S. Umumiy tilshunoslik. - T., 1972.
27. Fozilov E. O`zbek tilining tarixiy morfologiyasi.-T.: O`qituvchi, 1965.
28. Xolmanova Z. Tilshunoslikka kirish.-Toshkent, 2007.
29. Shoabdurahmonov Sh., Asqarova M. v.b. Hozirgi o`zbek adabiy tili. 1-qism. T. O`qituvchi. 1980.
30. T. Boboyev. Adabiyotshunoslikka kirish kursi biyicha o`quv metodik qo`llanma.- T., o`qituvchi, 1979
31. N. Shukurov va boshq. Adabiyotshunoslikka kirish. - T., o`qituvchi, 1980
32. E. Xudoyberdiyev. Adabiyotshunoslikka kirish. - T., 1995
33. H.Homidiy va b. adabiyotshunoslik terminlari lug'ati. - T., O`qituvchi, 1967
34. N. Xotamov, B. Sarimsoqov, adabiyotshunoslik terminlarining ruscha-o`zbekcha izohli lug'ati. - T.. O`qituvchi, 1979

35. Abdurahmonov G'., Shukurov SH., Mahmudov Q. O'zbek tilining tarixiy grammatikasi. -T.: O'qituvchi, 2008.
36. Rāhmonov N., Q.Sodiqov. O'zbek tili tarixi. -T., 2009.
37. Sayfullaeva R. va b. Hozirgi o'zbek adabiy tili. (Darslik) T. 2009.
38. Sayfullaeva R. va b. Hozirgi o'zbek adabiy tili. (Darslik) -T.: Fan va texnologiya, 2009.
39. Sayfullaeva R. va b. Hozirgi o'zbek adabiy tili. (Darslik) -T.: Fan va texnologiya, 2010.
40. Sodiqov Q. Turkiy til tarixi. -T.: 2009.
41. Abduazizov A. O'zbek tili fonologiyasi va morfologiyasi. T., 1994.
42. Abdurahmonov G'., Rustamov A. Alisher Navoiy tilining grammatik xususiyatlari.-T.: Fan, 1981.
43. Abdurahmonov G'., Rustamov A. Qadimgi turkiy til. - T.: O'qituvchi. 1982.
44. Abdurahmonov G'., Shukurov Sh. O'zbek tilining tarixiy grammatikasi. -T.: O'qituvchi, 1973.
45. Baskakov N. A., Sodiqov A. S., Abduazizov A. Umumiy tilshunoslik. - T. 1979.
46. Isoqov F. Eski o'zbek tili va yozuvi. - T.: O'qituvchi, 1995.
47. Kononov A.N. Grammatika yazıka tyurkskix runicheskix pamyatnikov VII-IX vv..-L., 1980.
48. Muxtorov J., Sanaqulov O'. O'zbek adabiy tili tarixi. - T.: O'qituvchi, 1995.
49. Rahmatullayev Sh. Hozirgi adabiy o'zbek tili -T., 2006.
50. Sodiqov A., Abduazizov A., Irisqulov M. Tilshunoslikka kirish.
51. Tilshunoslik nazariyasi va metodologiyasi. Tuzuvchi: H. Dadaboyev. - T. 2004.
52. Turniyozov N., Bekmurodov Y. Matn tilshunosligi. Samarqand, 2006.
53. Tursunov U., Muxtorov J., Rahmatullayev Sh. Hozirgi o'zbek adabiy tili, -T.: O'qituvchi, 1992.
54. O'zbek tili grammatikasi. I tom, T.: "Fan", 1975. II tom, T., "Fan" 1976.
55. Usmonov S. Umumiy tilshunoslik. - T., 1972.
56. Fozilov E. O'zbek tilining tarixiy morfologiyasi.-T.: O'qituvchi, 1965.
57. Xolmanova Z. Tilshunoslikka kirish.-Toshkent, 2007.
58. Shoabdurahmonov Sh., Asqarova M. v.b. Hozirgi o'zbek adabiy tili. 1-qism. T. O'qituvchi. 1980.